Podléhaje půvabné kráse staroindických pověstí, které již dávno se staly kulturním statkem lidstva, vybral jsem tři nejkrásnější a pokusil se znovu je oživiti slovem svojí mateřštiny. Netanul mi na mysli ani překlad ani zpracování, nýbrž básnické vystižení duše ženy, oddané, trpělivé a statečné, jak byla před staletími a jest i dnes.

Svoji práci věnuji ženám, které jsou jako Šávitri obětavé, jako Damajanti odhodlané a jako Šakuntala milující.

J. R.

ŠÁVITRI

Vším lidem ctěn a milován žil v Madře Ašvapati král,
vzor ctnosti, zbožné moudrosti, pán země a pán smyslů
[svých.
Byl starý již a bezdětný, ač po dědici od mládí
v snech toužil plných důvěry, že život, který od předků
svých dostal, zase dále dá - jak moudrost učí brahmánů -
neb udržeti rod a dům je povinností každého.
Však lůno jeho manželky, Malávi, dcery královské,
přes modlitby a žehnání vždy zůstávalo neplodné,
jak strom, jenž v plné hojnosti dá květům vzrůst, leč ovoce
se s něho nikdo nedočká. Tu Ašvapati složil slib,
že v přísném postu bude žít a v odříkání veškerém,
vždy šestý den že potravu si přinést dá a obětí
že na tisíce zapálí, by usmířil si Šávitri.
A když již osmnácte let v tak přísné sebekázni žil,
před jeho okem smrtelným se objevila Šávitri,
by přání jeho vyslechla a vyslechši je splnila.
Choť jeho potom dcerušku mu porodila zakrátko,
tak krásnou jako bohyně, jak lotos v řece plovoucí
a zářivou jak obloha, když koupe slunce v modři své.
Král dal jí jméno Šávitri a šťasten její krásou byl,
neb netušil, že v přemíře těch darů nebes skrývá se
bol veliký a starost zlá, jež těžce měly dolehnout
na stará bedra otcovská, když dcera jeho dospěla.
Neb jako růže krásnější je rozvitá než v poupěti
a muž je silnější než hoch a řeka hlubší pramene,
tak Šávitri se rozvila v květ krásou sytě zářící
a oslnila mužský svět, že všichni na ni zírali
jak na zázrak a bohyni, a každý s úctou, nesměle

se před ní skláněl hluboko a na mysl mu nepřišlo
chtít požádat ji za ženu, neb bál se bohy urazit.
Král cítil v srdci zármutek a hleděl na ni s bolestí.

Když v svátek Velké Oběti se domů z chrámu vrátila
a čelem květy zdobeným se dotkla nohou otcových:
on pohladil ji po vlasech a svatou knihu rozevřev
čet' o otci, jenž nechce vdát svou mladou dceru za muže,
a o muži, jenž nechce mít svou ženu vždycky řádně rád.
Do svaté knihy brahmínů o obou bylo napsáno,
že postihne je bohů hněv a lidí spravedlivá msta.
Král vzdychl těžce, zhluboka a v srdci cítil divný stesk,
jak kdyby ani nechápal, že před tou krásou nevšední
se muži mohou procházet a nezatouží zvát ji svou.
Vzal dceru za ruku a děl: »Jsi spokojena, zdá se mi,
jak kdyby se tě nedotklo, že mužové se lekají
tvé krásy a že žádný z nich mne nepřichází požádat
o ruku tvou. Však na mne žal a smutek velký doléhá,
neb nechci přivolati hněv a pomstu bohů na svůj dům,
že dceru svou jsem neprovdal. Nuž vzhůru již - když
[nejdou sem,
ty sama dej se na cestu a vyhledej si manžela.«
Tak pravil král a Šávitri se červenala stydlivě,
však uposlechla rozkazu, hned vydala se na cestu
na zlatém voze s poradci, jimž stáří postříbřilo vous.
A brahmánům, jež potkala, a úctyhodným stařečkům
hold vzdávala a cennými je obmýšlela předměty,
by jejich přízeň, žehnání ji provázelo při volbě.
Na konec přišla na místo, kde pod stromy žil starý král,

jenž zval se Djumatsen a byl kdys nepřítelem vypuzen,
když ztratil zrak a pozbyl sil a nemohl se brániti.
Zde v míru žil i se synem, jejž pojmenoval Satjavat.
Jak slunce krásný, zářivý a silný jako mladý býk
byl Satjavat a v okolí se nikdo jemu nerovnal,
neb všecky předčil štědrostí i zbožností i způsobem,
jak trpělivě snášel zlé a smysly svoje ovládal,
jsa matce zemi podoben, jež bez reptání snáší vše,
čím lidský tvor ji častuje, a úrodou se odplácí
za rány rýčem, motykou. A téhož dne se Šávitri
pro reka toho rozhodla a spěla k otci nazpátek,
by o volbě ho zpravila. Král svoje věrné zavolal
a přijal zprávu s rozkoší. S ním radoval se všechen lid
i brahmáni i rádcové, jen stříbrovlasý Nárada
své čelo chmurou zahalil a starostlivě pohlížel
na jásající prostý lid i na Šávitri nešťastnou.
A hlasu svého pozvednuv, děl k ustrašené nevěstě:

»Tvůj ženich všemi vlastnostmi, jež muže krášlit dovedou,
mně zdá se, že je obdařen, a rád bych otci blahopřál
i matce tvé, že zvolilas tak bezvadného hrdinu -
leč jednu vadu přece má a vadu velkou, osudnou:
neb ode dneška do roka svou duši musí odevzdat
a sladký život opustit. Nuž jiného si rychle zvol,
by vdovy smutné úděly se nestaly tvým osudem.«

Však Šávitri se vzpřímila a odhodlaně řekla mu:
»Jen jednou učiniti dar a rozděliti dědictví,
jen jednou zasnoubiti lze a ženu slíbit v manželství.

a pravila: hle, nastal den. Pak vykonala oběti
a navštívila brahmány, by pozdrav svůj jim přinesla.
Na její ranní pozdravy jí přáli všichni vespolek:
»Kéž nestihne tě vdovy los,« a jí se srdce sevřelo,
neb věděla, že nastal den, jejž předpověděl Nárada.
A mezitím si její muž, pln bujarého veselí,
na brusu ostřil sekyru a zpívaje si při práci
šel v hloubku lesa pro dříví, by připravil je k oběti.

»Ó nechoď sám,« mu pravila, »mne vezmi s sebou. Při cestě
si krásné kvítí natrhám a ozdobíme obydlí,
až vrátíme se pod svůj krov.« A ruku v ruce spolu šli,
smích na rtech, v srdci zoufalá se tiskla k němu Šávitri
a na hodinu myslila, jež štěstí konec učiní.
Však on jí vlídně vyprávěl o krásách lesa báječných
a ukazoval na pávy, již v slunci barvou hýřili,
a na potok, jenž vesele se křovinami prodíral,
a na tisíce květinek, jež září slunce zmámeny
do dálky vůní dýchaly. Leč roztržitá Šávitri
žel pro pávy a květiny již ani smysl neměla
a zřela jenom manžela, jak v záhubu se ubírá.

Když plnou náruč dříví měl již Satjavat v svém košíku,
chtěl zaměřiti k domovu a cestou trhat ovoce.
Však v těle bolest pocítil, šíj ztrnula mu únavou,
on rychle místo vyhledal, kam uložil by údy své
tou těžkou prací znavené. Leč Šávitri již věděla,
že je to onen okamžik, jejž předpověděl Nárada,
a jeho hlavu s bolestí si položila na svůj klín.

Vlas hladila mu rukama, na čelo tiskla polibky
a okem kalně zamženým do prázdna smutně hleděla.
V tom před ní stanul Jama sám, na hlavě lesklý diadém,
šat zdál se krví zbrocený a oči jako uhlíky,
když chtivým ohněm rudě žhnou; strach z něho šel,
[když upřeně
se na chorého zadíval a těsně k němu přistoupiv,
jal provazem se obtáčet, jejž držel v ruce studené,
šíj jeho v klíně Šávitri. Tu mladá žena zděšena
mu řekla: »Pane, rci, kdo jsi, co hledáš a proč tomu zde
svým tenkým lanem z hedvábí šíj mužnou zvolna ovíjíš?«

Děl Jama - »Smrt jsem, Šávitri, pro tvého muže přišel
[jsem.«
Pak lanem duši vytáhnuv bez hluku k jihu odcházel.

Šla za ním tiše Šávitri.
Les prošli již a k vzdáleným se horám kvapem blížili,
když Jama, na Šávitri hled svůj obrátiv, děl útrpně:
»Jdi domů již a za chotě tři zapal smírné oběti.«

»Kde je můj dům a rodina, kde páliti mám oběti?
Tam, kde je muž, tam musím já a ty mě neodháněj pryč,
vždyť říkali mi o tobě, že spravedlivým vždycky jsi.
Já ctila jsem své rodiče a milovala manžela.
Slib dodržela každičký, jejž splniti jsem slíbila,
a nyní víc než kroků pět jsem s tebou šla a k přátelství,
jež vzniklo mezi námi tím, se utíkám a prosím tě,
bys dovolil mi s tebou jít a vyslechl mé názory:

Ctnost cením výš než bohatství, ctnost lépe chrání nežli
[dům
a cestou ctnosti jednoho jdou k blahu všichni ostatní.«

»Ó Šávitri, tvá průpověď,« děl Jama, »je tak pravdivá,
že splním každé přání tvé, však nevrátím ti manžela.«

»Nechť tchán můj, který ztratil zrak, zas prohlédne - to
[přeji si.«
»Nuž staň se tak - a nyní jdi, již navrať se, neb znavena
jsi dlouhou cestou nemálo.«

»Já znavena? Ó nikoliv, jdu pevně dál a prosím tě,
bys další slyšel průpověď:

Jen jednou dobří sejdou se a zůstanou již přáteli:
v jich přátelství je život sám, ty mezi nimi přebývej.«

»Ó Šávitri, tvá průpověď,« děl Jama, »tak je rozkošná
jak čerstvý pramen chladných vod, jenž tryská v lese ze
[skály.
Rci, co si přeješ - přání tvé já vyplním, však manžela
ti ani nyní nedám zpět.«

»Nechť tchán můj opět dostane svou říši i své bohatství.«
»Nuž staň se tak - a nyní jdi, neb splněna jsou přání tvá.«

»Slyš, velký Jamo, který znáš tam muže vést, kam nechce jít,
slyš ještě další průpověď, jíž prodchnuta je bytost má.

Slyš průpověď, jež zaznívá v mé živé krve kolotu,
jíž srdce zpívá souzvučně a ústa jenom nástroj jsou:
Kdo dobrý jest, ten pomáhá a dává, přeje, stará se,
ze srdce rád vždy hotov jsa tam pomoci, kde potřebí,
ne ze strachu, ne z prospěchu, jak činí lidé ostatní,
leč pro svou vlastní dobrotu a jako slunce paprsky
všem tvorům stejně posílá, tak hřeje teplem lásky své -
kdo dobrý jest - i přítele i nepřátele úhlavní.«

»Ó Šávitri, tvá průpověď,« děl Jama, »sluchu mému je
tak vítána jak pramen vod rtu žíznivému chladivý.
Rci, co si přeješ. Přání tvé ti vyplním, však manžela
si nesmíš přáti nazpátek.«
»Můj otec toužil syna mít - ty dopřej mu té radosti.«
»Nuž staň se tak - však nyní jdi a vrať se již, neb daleko
jsi se mnou šla.«
»Ó nikoliv, kde můj je choť - tam srdce mé,
kde srdce - toužím celá být a ty mne nesmíš odehnat.
Neb neslyšel jsi do konce, jak dobro nad zlem převládá:
Jen dobrým důvěřovat lze víc nežli sobě samému,
neb dobří bez falše jsou vždy jak světlo bez stínu a skvrn.«

»Já dosud slova taková jsem neslyšel, ó Šávitri,
rci, co si přeješ - manžela však navrátit ti nemohu.«

»Dej jemu se mnou potomstvo.« »Nuž staň se tak - a nyní
[jdi.«
»Víš, mocný Jamo, pro koho je činný, kdo se dobrým zve?
Ne pro své tělo, pohodlí a choutky své - leč pro jiné,

zdar jejich má jen na mysli a odměn za to nečeká.
Tak žije dobrý, neboť ví, že takto v souzvuk uvádí
své vlastní já s já vesmíru, a prospěch z jeho konání
je nekonečně veliký, neb pravdou, jíž je proniknut,
se drží slunce v dráze své a jeho zbožnost nesmírná
zem pásem zdaru ovíjí.«

»Čím déle mluvíš, Šávitri,« děl Jama hlasem pohnutým,
tím více na mne doléhá pravd velikost tvých tajemná,
a proto vyřkni přání své a přej si, co bys chtěla mít.«

»Ó pane můj, teď řekl jsi a slovo tvé jest úplné
a sladké jako žlutý med a milostné a těšící.
Ó pane, dej mi manžela, můj život dej mi nazpátek,
vrať nebe mé a blaženost, přej naší lásce bez mezí.«

»Nuž staň se tak, ó Šávitri, ty vznešená a líbezná,«
děl hrdý Jama, vraceje jí život, který choti vzal,
»nechť šťastně živ je v lásce tvé až do sta let a sláva, zdar
nechť provází ho napořád, a bude-li se kdekoli
ctnost velebiti ženina, buď tvoje jméno, Šávitri,
vždy vysloveno nejprve.«

Veliká píseň o Bharatech, učebnice života a lásky, krásná, »že kdo ji slyšel - již nic jiného nechce slyšeti a nic jiného se mu nelíbí, jako se nelíbí skřehot vran tomu, kdo slyšel hlas slavíka« - má v svých 90.000 dvojverších dvě známá vypravování o Šávitri a Damajanti, na kterých se osvědčila slova textu, že básníci z nich budou živi jako sluhové ze statků vznešeného pána. A není divu, neboť postava Šávitri je tak žensky krásná a lidsky dokonalá, že se stala symbolem a ztělesněním věrné lásky po všechny časy. Indické ženy ještě dnes uctívají její památku slavností zvanou *Šávitrivatra,* zpívají výňatky z Mahabharaty o lásce a o činech Šávitri a prosí bohy o štěstí ve vlastním manželství. Stejnou přitažlivostí se vyznačoval její zjev i u básníků. Píseň o Šávitri byla z prvních básní do evropských jazyků překládaných, jakmile krásy staroindičtiny byly objeveny. První německou prací je překlad Boppův z roku 1829. Za deset let vyšlo Rückertovo básnické zpracování spolu s překladem Merklovým, roku 1844 překlad Hoefrův, roku 1854 krásné básnické zpracování Holzmannovo a r. 1896 překlad Körnerův. V Anglii se touto látkou obíral slavný orientalista Edwin Arnold, Griffiths a John Muir. Rovněž byla přeložena do francouzštiny, italštiny a švédštiny. Avšak všechny překlady, jak praví Winternitz, a všechna přepracování dovedou vzbuditi v čtenáři jen slabou představu o nesrovnatelných půvabech této indické básně. Českou veřejnost s ní seznámil Vrchlický skladbou, která pod názvem »Sávitri« vyšla roku 1884 v jeho knize »Perspektivy«. Českobrodský časopis »Naše listy« prohlásil ji za volný

překlad indické básně. »Literární listy« již mluvily o překladu a o úmyslném klamání veřejnosti. Dodaly sice, že nevěří, že by Vrchlický chtěl někoho klamat, ale přece slovo to vyřkly. Básník si těchto učeností nevšímal a teprve za tři léta v témže časopise obhajoval své stanovisko. Jan Voborník, povýšiv záležitost na spor a na důležitou otázku, napsal do pátého ročníku »Sborníku filologického« obšírnou studii, v které probírá záhadu, zda Vrchlického báseň je překlad, pouhý překlad, volný překlad, zpracování či ohlas. Poukazuje na tytéž ušlechtilé snahy Angličana Edw. Arnolda a Němce Friedricha Rückerta, připojuje první prosaický překlad celého příběhu a obhajuje činnost a stanovisko Vrchlického, přiznávaje mu zásluhu, že v své básni o Šávitri dal zazářiti kráse naší české řeči. Vyjadřuje se velmi poeticky, řka, že práce Vrchlického »jako nádherná růže pokropena rosou duhoskvělých barev zdobí sad naší poesie květem převzácné orchideje.«

Roku 1922 znova veřejnosti tuto látku podal J. Roubal v samostatné pěkně vydané knize s názvem: »Savitri. Vítězství velké lásky. Indická pohádka z Mahabharaty.«

Mluviti u Vrchlického o překladu je nemístné, neboť bylo známo, že původního jazyka neznal - a překládání překladu není překlad. Mluviti o klamání je nehoráznost. Mám dojem, že pisatelé někde asi slyšeli, že Šávitri je součástí velikého indického spisu a hned vyložili svou učenost řkouce, že Vrchlický překládal. Neboť kdyby se jim byl dostal do rukou alespoň jeden z cizojazyčných opravdových překladů, nemohli by prohlašovati práci Vrchlického ani za překlad ani za klamání.

Vrchlický pracoval samostatně, jak Voborník skvěle dokázal. Jeho veršem je rýmovaný jamb. Podal krásná popisná líčení přírody, jako na př.

Rosa byla v trávě
a celý prales ve květu stál zrovna
a každá haluz křivá jako rovná
ve květech plála, storamenný svícen,
a lesní houšť ta květů byla jícen,
tu modrých jako velké dětské oči,
tu zlatých jak sta hvězd když do tmy skočí,
tu purpurných jak sta papoušků peří
by zůstavilo sled svůj v sněti šeři,
ba pro květy nebylo vidět listí.

Avšak jádru básně se nepřiblížil — to mu zůstalo cizí. Voborník považuje hloubku originálu a obtíže reprodukce za nepřekonatelné, protože názory v něm tlumočené jsou nám »pracizí a sami orientalisté jim určitě nerozumějí a u výkladu se rozcházejí«.

Zdá se mi, že těžiště básně je v rozmluvě Šávitri s Jamou. Vrchlický její smysl nepochopil. Předvádí Šávitri jako oddanou, hodnou ženu, která jde za bohem Jamou, odvádějícím jejího manžela, mluví mu o své lásce k němu, hlásá, že se máme stýkati s dobrem, a hned logicky dovozuje:

můj choť jest dobro, musím vždy s ním býti,
ó králi stínu, musím za ním jíti.

Říká mu, že být dobrý je vlastností dobrých, a žádá ho, aby byl též dobrý. A Jama jí praví, že její slova jsou dobrá. A Šávitri, že kdo dělá dobro, dělá je k chvále dobra. Jama nějak tou sladkou řečí změkne a Šávitri lstivě ho požádá:

Tvá dobrota, vím, ta mne neoklame,
dej, ať s mým chotěm hojně synů máme.

Jama nepozoruje úskoku; splní jí toto přání a Šávitri jásá, neboť nyní jí musí Jama vrátiti rovněž manžela, poněvadž jinak by s ním tuto hojnost synů nemohla míti. Jama přiznává, že Šávitri zvítězila, mluví o sobě jako o »otroku ženy« a vrací jí manžela.

A kde zůstala velikost Šávitri? Či je v tom velikost zvítěziti lstí? A kde zůstala velikost indické myšlenky? Či je v tom velikost, když se bůh nechá přelstít ženou nebo označí svou povinnost za smutnou? Nikoliv. Indická velikost a krása je tato:

Nad lidmi vládne osud. Co je komu souzeno, to na něho čeká. Satjavatovi bylo souzeno, že do roka zemře. Lidé neznají svého osudu ani budoucnosti. Jen několika málo jedincům je dáno, že velikostí svého ducha, přísným životem, modlitbou, postem, sebezapíráním a soustředěním mysli prohlédají minulost a vidí do budoucnosti. Takovým světcem je Nárada. Poznává, že Satjavat do roka zemře, a varuje Šávitri, aby ho nevolila za chotě. Šávitri nepochybuje o pravdivosti Náradovy věštby, přes to se však odhodlá provdati se za Satjavata, stane se hod-

nou, milující ženou a poslušnou dcerou jeho rodičů, vnese úsměv štěstí do jejich života a nikomu ani zdaleka neprojeví těžké úzkosti, které zmítají jejím nitrem při pomyšlení, že již jen krátká doba ji dělí od hrozného okamžiku, kdy ztratí svého chotě. Když se tato chvíle docela přiblížila, uloží si těžké pokání, že bude tři dni a tři noci bez jídla na jednom místě státi, aby soustředila svou mysl a dosáhla vyšší síly, které je potřebí k splnění přání. A když Jama odvádí jejího manžela, nevzdává se - ač slabá žena - šlechetného zápasu, jde s ním a otvírá nitro své nade vše krásné duše, jako by chtěla říci: »Hle, taková jsem. Je možno, abys takové ženě odepřel splniti její přání?« Pak prostými slovy, nevtíravě kreslí svůj vlastní obraz: »Ctila jsem vždy své rodiče, milovala jsem svého manžela, byla jsem mu věrnou, odevzdanou a poslušnou družkou, ctila jsem bohy, splnila jsem každý slib, který jsem kdy učinila, vždy výše jsem cenila ctnost než bohatství, jsouc přesvědčena, že ctnost je nejmocnější záštitou a že lépe ochrání nežli závory a hradby. Ctnost ochraňuje však nejenom jednotlivce, kteří se jí vyznačují, nýbrž vede, volá a vábí také ostatní, kterým se jí v tak plné míře nedostalo.

Jama je hluboce dojat pravdivostí tohoto životního názoru mladé ženy. Podléhá síle její pravdy a projevuje ochotu splniti každé přání, které by vyslovila, pokud to nebude vrácení manžela. Šávitri majíc možnost dosáhnouti splnění tužby, kterou by kromě života svého chotě za nejdůležitější pro sebe považovala, je vzdálena toho, aby myslila na sebe. Myslí na tchána, na starce, který oslepl

a nyní v lese po jasu slunce touží, a prosí Jamu, aby mu vrátil zrak. Pak pronáší své pevné, nezviklatelné názory a přesvědčení životní, jež vycházejí jakoby jen příležitostně z jejích úst, jsouce ve skutečnosti největším majetkem lidstva:

»Kdo je dobrý, zůstává dobrým vždycky, za všech okolností a ve všech případnostech. Jeho dobrota je blahodárná a nemůže býti ničím zvětšena, leč stejnou dobrotou lidí druhých. Soužití těchto lidí dobrých je základem přátelství a přátelství je základem jedince, rodiny, národů a států. Kdo je dobrý, pomáhá druhému. Stará se o něho, přeje mu a dobře s ním smýšlí. Avšak nikoli pro vlastní prospěch nebo z touhy po pochvale neb uznání, ale z vlastního založení a přesvědčení. Láska z něho tryská jako pramen ze skály, jako paprsek ze slunce a oblažuje všechny, ať jsou to přátelé nebo nepřátelé.«

Jama vidí, že se zde setkává s pravdou, na které se zakládá svět, a musí dáti místo její síle. Neboť slova Šávitřina nejsou pouhou řečí, nýbrž skutečností, pronikající veškerou její bytost, srdce i duši. Jama splňuje další přání Šávitřina: vrací jejímu tchánovi dřívější říši a bohatství, dává jejímu otci syna a konečně dává potomstvo jí a Satjavatovi. Šávitri v té chvíli ucítí první známky těhotenství a rozradostněna sbírá své síly, pronáší největší pravdu lidské a božské moudrosti o popření vlastního já a o splynutí s já Všehomíra, o obětování svého pohodlí, svých choutek a své vůle v prospěch ostatních a o splynutí s tou vůlí, která je podstatou světa. Zde se ocítá Šávitri u pramene pravdy nejvyšší, která je tak mohutná a

silná, že pohne veřejemi všeho, nač byla upřena. Na světě není síly, která by mohla této pravdě odporovati. Nemůže jí odporovati ani Jama. Ani se již o to nepokouší. Praví k ní jako k družce sobě rovné: »Řekni, jaké máš přání, a já ti je vyplním«, a Šávitri si přeje, aby vrátil život Satjavatovi a Satjavata jí.